

ВПЛИВ КОНЦЕПТУ «САМОТНІСТЬ» НА ФОРМУВАННЯ ТИПІВ ГЕРОЇВ РОМАНУ АНДРІЯ ЛЮБКИ «КІМНАТА ДЛЯ ПЕЧАЛІ»

У статті розглянуто сутність концепту та дослідження концепту самотності в працях літературознавців минулого століття та сучасних дослідників. Проаналізовано вплив концепту самотності на формування різних типів героїв роману Андрія Любки «Кімната для печалі».

Ключові слова: *концепт, екзистенціалізм, концепт самотності, сучасна українська література.*

Поняття «концепт» в літературознавчу сферу входить, починаючи з середини ХХ століття. Це поняття в літературознавчому словнику-довіднику за редакцією Романа Теодоровича Гром'яка трактується як: «формулювання, розумовий образ, загальна думка, поняття, що домінують у художньому творі чи літературній статті» [2, 373].

Поняття «концепту» в літературу було запроваджено російським філософом та літературознавцем Сергієм Олексійовичем Аскольдовим-Алексєєвим і використано у статті «Концепт і слово» 1928 року. Аскольдов С. О. тлумачить «концепт» як «мисленне утворення, що заміщує в процесі думки невизначену кількість предметів одного і того ж типу» [1]. Так, автор визначає головну функцію концепту – функцію заміщення, що полягає у тому, що індивідуальне уявлення працює над узагальненням всього обсягу набутого досвіду. На думку

вченого, щоб з'ясувати природу концепту, необхідно врахувати найбільш суттєву його сторону – аспект пізнання, який визріває в процесі заміщення. Концепт – результат-замінник множини предметів одного й того ж виду, проте концепт узагальнює і заміщує смислові ознаки, а не самі предмети. Ланцюжки концептів утворюють образні комунікативні системи, які характеризуються відкритістю та динамічністю. Функціонуючи в мові, така система визначає характер мовної картини світу [1, 267–268].

Предметом нашого зацікавлення є концепт самотності і те як він впливає на формування типів героїв. Самотність є дуже поширеною проблемою і стала об'єктом дослідження у працях західних і американських філософів, психологів, соціологів, медиків, письменників зокрема, А. Камю, Е. Фромма, І. Ялома, Ж.-П. Сартра, М. Бубера, Д. Рассела, Р. С. Вейса, А. Садлера, К. Мустакаса, М. Міда, Б. Міюсковича, Л. Е. Пепло, Дж. І. Янга, Х. С. Саллівана, Г. Гессе, Д. Дефо, Т. Вулфа, Г. Гріна та багатьох інших. Концепт самотності є актуальною проблемою у сучасному літературознавстві, його досліджують науковці у багатьох країнах світу (наприклад, США, Японія, Туреччина). Найкращою репрезентацією цього є публікація книги професора каліфорнійського університету Бена Міюсковича «Самотність в філософії, психології і літературі» (2012), стаття турецького літературознавця Ліди Вакілі «Концепт ізоляції, самотності та відчуження у вибраних адаптаціях Франкенштейна» (2018), а також стаття літературознавця Лео Левіса «Зображення усамітнення як величного стану в японській літературі» (2018).

Щодо українських вчених та дослідників, то вони до цієї проблеми зверталися дуже рідко. Тільки наприкінці ХХ століття починають з'являтися окремі публікації таких вчених як І. Кон, Н. Хамітов, А. Хараш, Ю. Швалб, О. Данчев, Ю. Кошелєв, Г. Тіхонов, І. Ачилдієв, Н. Харламенков та інших. До цього часу проблема самотності «була просто перенесена у сферу прихованих духовних пошуків, релігійної свідомості, богобудівництва, а часом і прямої церковної опіки» [5, 6].

Концепт самотності активно досліджувався і представниками екзистенціалізму. Екзистенціалізм (від лат. *Existentia* – існування) – течія в літературі Франції, що виникла напередодні другої світової війни та представлена письменниками, які водночас є представниками екзистенціалізму як течії філософської, зокрема це – Габріель Оноре Марсель, Жан-Поль Сартр, Симона де Бовуар, Альбер Камю.

Екзистенціалізм розглядають також і в більш широкому значенні: як умонастрій з притаманними йому спільними світоглядними мотивами. Ним переймається значна частина філософів та письменників ХХ століття. Серед останніх – французи А. Жід, А. Мальро, Ж. Ануй, Б. Віан, англійці В. Голдінг, А. Мердок, Дж. Фаулз, німці Г. Е. Носсак, А. Дьоблін, іспанець М. де Унамуно, італієць Д. Буццаті, японець Кобо Абе. Характерні для екзистенціалізму умонастрої та мотиви спостерігаються також у творчості Ф. Достоєвського, Ф. Кафки, Р.-М. Рільке, Т. С. Еліота, Р. Музіля, Акутагави Рюноске.

Спочатку екзистенціалізм виник як філософська течія. В 1920-1930 роках німецькі філософи М. Гайдегер, К. Ясперс, О. Больнов намагаються створити закінчену філософську систему екзистенціалізму. Серед попередників екзистенціалізму як філософської системи – Паскаль, данський філософ С. К'єркегор, що вважається зачинателем екзистенціалізму, Ф. Ніцше. Виникнувши як філософська течія, екзистенціалізм поступово перетворюється на течію літературну. Такий перехід інспірували і здійснили Жан-Поль Сартр і Альбер Камю.

У їхніх творах нелегко провести межу між філософським та суто літературним герої художніх творів екзистенціалістів втілюють настанови свідомості, відкриті

екзистенціалістами-філософами (Антуан Рокантен з «Нудоти» Сартра переказує у своєму щоденнику ідеї, які згодом сам Сартр розвиватиме у філософському трактаті «Буття і ніщо»; абсурдний світ філософського твору Камю «Міф про Сізіфа» є атмосферою, в якій існують персонажі його ж п'єси «Калігула» та повісті «Сторонній»).

Фундаментальною рисою екзистенціалізму, яка визначає його вклад в розвиток філософії, є усвідомлення людини як унікальної, неповторної істоти. Буття кожної людини, розглядається як абсолютне. Звідси одна з основних ідей філософії екзистенціалізму – ідея тотожності сутності й існування, що замінила ідею тотожності мислення і буття, характерну для німецької класичної філософії і всієї філософської культури Нового Часу з її гносеологізмом. Інакше кажучи, магістральна ідея екзистенціалізму – це ідея знаходження сутності лише через існування. У французькому варіанті екзистенціалізму (Сартр) вона звучить ще більш категорично: існування людини передує його сутності і фактично замінює її.

Представники течії якраз і зосереджують свою увагу на існуванні людини, що є емпіричною особистістю, вилученою з будь-яких систем (релігійних, політичних, соціальних). Світ же вони розуміють як дещо вороже особистості, сприймають його як хаотичний, дисгармонійний, абсурдний.

Людина приречена на вигнання у Всесвіті, на відчуженість від інших людей, на абсурд як «метафізичний стан людини у світі», за висловом А. Камю. Поняття відчуженості й абсурдності є взаємопов'язаними та взаємозумовленими в літературних творах екзистенціалістів. Зокрема у творах Альбера Камю «Сторонній» та Жана-Поля Сартра «Нудота» дуже добре простежується концепт печалі та самотності. У творі А. Камю «Сторонній» концепт відчуження проявляється в рисах і поведінці однієї особи, яка є «чужою» та «сторонньою» тому суспільству, в якому вона живе. Така поведінка звернена на зовнішній світ, що приносить герою лише біль і страждання через власну безпомічність. Він засуджений на самотність за те, що не бажає грати в гру оточення. Він знаходиться осторонь від інших та говорить те, що є насправді, уникає маскування.

У творі французького письменника Жана-Поля Сартра «Нудота» підкреслюється абсурд людського існування і на перший план висувуються: відчай, самотність і безвихідь. У творі концепт самотності та печалі проявляється в тому, що головний герой у своєму намірі знайти сенс життя та своє призначення починає відчувати себе самотнім та зайвим у цьому світі. Головний герой страждає від неможливості поговорити про свою проблему, але в той же час він уникає людей. Він вільний від суспільства і ізольований від світу, але це відчуження не приносить йому радості. Ж.-П. Сартр прирікає свого персонажа на свободу: у головного героя немає графіка, отже, знаходиться час думати про «нудоту», про яку не підозрюють інші, які вічно переживають через роботу. Герой відчужений, від чого і страждає, але від свого відчуження він не хоче позбавлятися.

Цікавим твором з точки зору аналізу концепту самотності і його впливу на формування типів героїв є твір сучасного українського поета та письменника – Любки Андрія Степановича – «Кімната для печалі». Твір написано у формі коротких оповідань, що сюжетно не пов'язані між собою. Ці оповідання можна вважати романом, якщо прийняти тезу, що головним героєм цього роману є самотність.

У кожному оповіданні розповідаються маленькі історії покинутих, ревливих та зовсім молодих людей, що поглинуті спогадами про вже минуле, прожите життя. Самотні та розчаровані у власній долі герої роману знаходяться на межі відчаю, вони знаходять власне

місце для плекання туги, кімнату для печалі. Знаходять її, бо вважають, що саме самотність є найприроднішим станом людини.

У романі можна виділити декілька типів самотніх героїв, самотність яких спричинена різноманітними факторами. Сам автор твору виділяє такі типи самотніх героїв у романі. Перший тип це люди, які є справді самотніми; другий тип – це люди, які собі вигадали, що самотні, бо так є більш романтично; третій тип – це люди, які самотні через свою дурість; четвертий тип – це люди, на стан яких вплинула доля, історія чи політика.

Прикладом першого типу є героїня з оповідання «Сім демонів Магдалини». На формування цього типу персонажа не вплинули жодні чинники історичні чи доленосні, усвідомлення самотності прийшло до героїні, коли її охопила апатія і вона поступово почала втрачати сенс життя: «Жінка ж бо добре розуміла: нічого лихого з нею не коїться, життя тече собі по-старому, просто тепер вона доглибніше відчуває, що все це за великим рахунком позбавлене сенсу, якщо під «все це» розуміти життя, будні, час. Самотня в цьому знанні, вона стала по-справжньому одинокою» [3, 146]. Тут розкривається тип «внутрішньої» самотності, що є результатом суперечності людини з собою» [4, 19].

Другий тип самотнього героя представлено у оповіданні «Запах у лабіринті». Герой оповідання Дмитро веде досить самотній спосіб життя, що обумовлено зрадою коханої дівчини. З роками біль від розставання перетворилася на нудьгу та сум. Нудне та сіре життя перевертає один цікавий чинник – це аромат книжки з бібліотеки. Герой вбачає в цьому шанс вибратися зі свого нудного життя і поринає в пошуки загадкової незнайомки, яка і є власницею цього аромату. Дізнавшись, що власницею аромату є вже одружена та старша від нього жінка, Дмитру залишається тільки мріяти про неї. Герой залишається самотнім і порівнює себе з Овідієм, який живе тільки спогадами, таким чином надаючи рис романтичності своїй самотності: «Вона існувала, була, така досконала й небесна, а отже – цей світ ще не такий втрачений. Це насолода і щастя вищого – або й найвищого – рівня: не здобути. Адже не здобути – значить не спростити, не зіпсувати собою, буднями і просто життям» [3, 117].

Третій тип самотнього героя, що є самотній, за словами автора, через власну дурість висвітлено у оповіданні «Жінка і сірники», у якому відтворено історію кохання між хлопцем з України, Андрієм і мусульманкою Сімін. У цьому випадку герой сам себе прирікає на самотність, бо усвідомлює, що їхні стосунки це лише тимчасова захопленість. Так і сталося в кінці оповідання, Сімін повернулася до рідної країни, й Андрію залишилися тільки сум, самотність і спогади: «Але все одно я думаю про неї, уже другий тиждень згадую кожну мить, що її ми провели разом...» [3, 25-26].

Четвертий тип самотніх героїв репрезентовано у таких оповіданнях роману як: «Ніч поїздом і кілька годин автобусом», «Королева рами», «Кімната для печалі». На причини самотності героїв цих оповідань впливають певні історичні, доленосні та політичні події, тобто ті, на які людина не має впливу. Зокрема, в оповіданні «Ніч поїздом і кілька годин автобусом» ми знайомимося з хлопчиком Андрієм, що перебуває в дитячому будинку, бо залишився круглим сиротою. Матір його загинула ще при народженні сина, а батько потрапив в автокатастрофу. Усвідомлення його самотності читачеві приходиться вже наприкінці оповідання, де хлопчик сповнений надій, нездогадуючись, що батько не вийшов із коми і загинув ще два тижні тому, тікає з дитячого будинку: «Малий біг уперед і усміхався сам до себе, щасливий, бо уже завтра він побачить татка!» [3, 73]. На прикладі цієї життєвої

ситуація розкривається «зовнішня» самотність, що є «результатом випадку-катастрофи», що фізично відокремлює людину від інших людей, викидаючи за межі соціуму» [4, с. 19].

В оповіданні «Королева рами» тип самотнього героя сформовано в силу політичних та історичних подій 1944 року. В оповіданні ми знайомимося з закоханою парою Рудольфом та Сильвією, які, тікаючи від терору Червоної Армії, втрачають один одного. Рудольфа зрадив рідний брат, після чого його було розстріляно. Так Сильвія в силу політичних обставин залишилася самотня.

В оповіданні «Кімната для печалі» розкривається тип героя, самотність якого спричинена смертю коханої дружини Марії, тобто доленосних обставин, на які герой не може вплинути. Аскольд після смерті дружини починає жити тільки минулим, спогадами про життя, яке вже не повернути: «Своє духовне й душевне, внутрішнє життя він проживав у минулому» [3, 173].

Отже, дослідження концепту самотності є дуже поширеним, тому що феномен самотності є проблемою буття особистості. Як бачимо на прикладі роману Андрія Любки «Кімната для печалі» концепт самотності впливає на формування різних типів самотніх героїв, що стали самотніми в силу різних причин доленосних, історичних, чи з власної волі.

Список використаної літератури

1. Аскольдов С. Концепт и слово. *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста.* Антология. Москва : Academia, 1997. С. 267 – 279.
2. Літературознавчий словник-довідник [ред.-упоряд. Р. Гром'як та ін.]. 2-ге вид., виправл., доповн. Київ : ВЦ “Академія”, 2007. 752 с.
3. Любка А. С. Кімната для печалі. Чернівці : Книги – XXI; Meredian Czernowitz, 2016. 192 с.
4. Хамитов Н. Философия и психология пола. Киев - Москва, 2001.
5. Хараш А. У. Наедине с собой: Краткое введение в психогигиену одиночества. *Уранія.* 1994. № 4.
6. Швалб Ю. М., Данчева О. В. Одиночество: социально-психологические проблемы. Киев, 1991.